

Examensarbete 15 hp
Musiklärarexamen
2008

Charlotte Berg

**”Sången – mitt hjärta,
min hjärna, mitt bröst”**

Om den gotländska folkvisan

Handledare: Ronny Lindeborg

Kungl. Musikhögskolan i Stockholm

Förord

Mina intervjuer gjordes redan sommaren 1997 eftersom jag ville vara ute i god tid för att få ut min examen. Det blev tyvärr inte som jag tänkt mig, jag var tvungen att avbryta mina studier pga. sjukdom. När jag sedan upptog studierna tog andra kurser över och arbetet lades på hyllan.

Personerna jag intervjuade lever inte i dag, jag är glad över att jag fick träffa dem och att jag nu kan föra deras kunskaper om den gotländska visan vidare. Att få träffa Annie Cedergren, Axel Mattsson och Dagmar Larsson har gett mig mycket, inte bara fakta till min uppsats utan även fina minnen att ta med och föra vidare ut i livet.

Jag vill tacka Ronny Lindeborg, Louise Westhoff, Bengt Arwidsson, som hjälpt mig att äntligen få denna uppsats klar.

Innehållsförteckning

<i>Sammanfattning</i>	4
<i>Bakgrund</i>	5
<i>Inledning</i>	6
Folkvisan	6
Den Gotländska visan	7
Svensk folklig sång	8
<i>Syfte och problemformulering</i>	9
<i>Metod</i>	10
<i>Undersökning</i>	10
De intervjuade	11
<i>Resultat och Analys</i>	12
<i>Tolkning och Slutsatser</i>	14
<i>Diskussion</i>	16
<i>Referenslitteratur</i>	19
Bilaga	20
Intervju med Dagmar Larsson	20
Intervju med Annie Cedergren	21
Intervju med Axel Mattsson	22
Intervju med Hans-Olof Lindby	23

Sammanfattning

I tonåren blev jag speciellt intresserad av den amerikanska och irländska folkmusiken. Den gotländska folkmusiken upptäckte jag på riktigt några år senare, först när jag fick höra skivan *Visor från Gotland* (Arnberg, 1984). På denna skiva framför en rad sångare traditionella visor från olika delar av Gotland. Eftersom jag är sångerska och speciellt intresserad av sången slog det mig att det fanns likheter i sångsättet hos country och folkvisan. Spelsättet, instrumenteringen och melodierna har också likheter.

Folkvisorna har alltid varit dominerande över låtspelet eftersom nästan alla sjöng, medan det var färre som kunde spela något instrument. Gotland hade med sitt läge goda kontakter med kontinenten. Klasskillnaderna på ön var inte lika stor som på fastlandet eftersom det inte fanns någon adel, och de flesta var bönder.

Syftet för min studie är att utreda hur den gotländska visans särdrag och funktioner är kopplade till livet på ön. Med hänsyn till att tidigare studier om den gotländska folkmusiken främst lagt vikten vid spelsätt, danser och spelmansstämmor, vill jag i mitt arbete forska kring sången och visan.

I min studie intervjuar jag fyra personer där de berättar om sina egna erfarenheter och upplevelser om visan. Att göra intervjuer var för mig självklart eftersom jag ville utforska vismaterialet speciellt från trakten där jag är uppvuxen. Det har inte heller gjorts uppteckningar där tidigare.

I mina resultat framgår det tydligt att gutamålet skiljer den gotländska visan från övriga folkvisor i Sverige. Även kvarn- och sågvisan skiljer den gotländska visan åt, men detta är inte lika tydligt.

Nyckelord: Folkvisa, folkmusik, sångsätt, Gotland

Bakgrund

Sången har alltid funnits i mitt liv, jag har sjungit så länge jag kan minnas. Jag växte upp i Grötlingbo socken på södra Gotland tillsammans med mina föräldrar och morföräldrar. I hemmet sjöng vi aldrig, det vara bara jag som hade ett intresse för musik. Jag hörde aldrig mina morföräldrar sjunga, men min mormor tyckte mycket om att läsa dikter och gamla skillingtryck. Ett musikaliskt minne från bardomen var när vi besökte revyn i När. Socken När ligger på sydöstra Gotland, där det då fanns en stark musiktradition. Revyn bestod av sketcher, monologer men även mycket sång och musik. Visorna som framfördes var gamla folkliga melodier oftast med nyskriven text anpassad till revyn men vissa sjöngs med den ursprungliga texten. En melodi som jag speciellt minns är "*Brimsar di brummar*". Det var första gången jag kom i kontakt med folkvisan. Jag minns att andra tillfällen då vi sjöng folkvisor var vid större högtider, eftersom visan ofta fanns med i sånghäftet till allsången.

I tonåren blev jag speciellt intresserad av singersong-writer traditionen med Joni Mitchell som främsta förebild. Hon började sin karriär som folksångerska innan hon började skriva sin egen musik. Via Joni Mitchell upptäckte jag countryrock bandet Crosby, Stills, & Nash (and Young). Genom countrymusiken upptäckte jag bluegrass som har sina rötter i irländsk och brittisk folkmusik. Den gotländska folkmusiken upptäckte jag på riktigt några år senare, först när jag fick höra skivan *Visor från Gotland* (1984). På denna skiva framför en rad sångare traditionella visor från olika delar av Gotland. Varför hade jag inte upptäckt det här tidigare? Varför känner så få igen det här? Detta är ju unikt, tänk att vi har en sådan rik sångskatt som få känner igen. Eftersom jag är sångerska slog det mig att det fanns likheter i sångsättet hos country och folkvisan. Spelsättet, instrumenteringen och melodierna har också likheter. Det kändes konstigt att först börja med den amerikanska folkmusiken innan man upptäcker sin egen.

Skivan berörde mig verkligen och jag började söka efter uppteckningar med gotländska folkvisor. Jag fick genom ett antikvariat i Stockholm tag på August Fredins bok *Gotlandstoner* (Fredin, 1933) där ett hundratal folkvisor finns presenterade. Både från skivan *Visor från Gotland* och från Fredins *Gotlandstoner* finns det inte mycket material samlat just från trakten jag är uppväxt. Jag blev självklart nyfiken på att forska just kring detta.

Inledning

Jag kommer i det inledande kapitlet ge en kort beskrivning av den svenska folkvisan. Den litteratur jag använt mig av är främst boken *Folkmusik i Sverige* (Lundberg & Ternhag, 1996). Boken ger en överskådlig bild av folkmusikens historia och utveckling. När det gäller den gotländska visan framgår det att den liknar visan på fastlandet på de flesta punkter. Jag kommer att redogöra för tidigare forskning kring den gotländska visan samt ge en kort beskrivning av hur Gotlands geografiska läge kan ha påverkat befolkningen på ön. Om den gotländska visan finns det två viktiga källor som ligger till grund för den litteratur och forskning som finns om den gotländska folkmusiken. Tack vare dem finns en omfattande samling av visor, låtar och historia om ön.

PA Säve (1811–1887) läroverkslärare i Visby. Han ägnade hela sitt liv åt uppteckningar av sagor, sägner, lekar och visor på Gotland. August Fredin (1853–1946) är en central källa till folkmusiken på Gotland under 1800-talet. I hans bok *Gotlandstoner* (1933) finns det inte mindre än 350 uppteckningar, främst av hans mor Elisabeth Olofsdotter och av hans far Nils Mårtensson Fredin (1823–1907), mera känd som Florsen i Burs.

Jag kommer även att redogöra för tidigare forskning kring det folkliga sångsättet. Eftersom jag själv studerat för Susanne Rosenberg har jag valt att använda främst hennes studie om Folklig sång (1993).

Folkvisan

Folkvisan var långt in på 1800-talet förknippad med det som vi idag kallar medeltidsballad eller bara ballad. Så småningom kom begreppet att omfatta alla typer av folkliga visor. En folkvisa är en visa i folklig tradition som finns i besläktade varianter. Folkvisan anses inte ha någon känd upphovsman. Det råder dock delade meningar om vad som egentligen ryms i begreppet folkvisa. Dagens visforskare är ense om att denna beskrivning inte stämmer eftersom det finns visor i folklig tradition där uphovsmännen är kända. (Lundberg & Ternhag, 1996)

Folkvisorna har alltid varit dominerande över låtspelet eftersom nästan alla sjöng, medan det var färre som kunde spela något instrument. Visorna sjöngs för det mesta acapella, dvs. utan något ackompanjement. De sjöngs i det vardagliga livet; i hemmet, vid arbetet, vid högtider, eller till dans. De behandlar livets alla områden och fungerade som underhållning, kommunikationsmedel, och arbetshjälpmiddel. (Lundberg & Ternhag, 1996; Misgeld, 2004)

För att kunna ge en bild av text innehållet i den folkliga visan delas den av visforskare in i två typer; lyriska och berättande (episka) visor. Den berättande visan berättar en historia som har en tydlig början och ett tydligt slut. Visan tar upp olika ämnen såsom öden, skämtsamma händelser, kärlekshistorier. En lyrisk visa saknar däremot ett berättande innehåll; den uttrycker stämningar och känslor. Det finns lyriska visor som skildrar naturstämningar eller har ett religiöst, politiskt eller didaktiskt innehåll, men den lyriska folkvisan skildrar nästan alltid olycklig kärlek.

Den lyriska och episka visan delas sedan in i olika kategorier eller genrer. Det finns ingen bestämd indelning, vilket beror på att visorna ibland delas in efter dess funktion och ibland efter dess textinnehåll. Indelningen av visorna har skapats främst av

visforskare, men har även vuxit fram ur folkmusikarkivens behov av att lättare kunna sortera visorna.

Den första vistypen som upptecknades var balladen. Den hörde från början hemma i de höviska kretsarna men man vet också att den sjöngs bland bondebefolkningen som solovisa. Efter sitt textinnehåll delas balladerna in i sex kategorier: naturmytiska visor, legendvisor, historiska visor, skämtvisor, kämpavisor och riddarvisor. Det som är signifikativt för balladen är främst dess omkväde, en eller flera versrader som upprepas. (Lundberg & Ternhag, 1996)

Till de äldre vistyperna hör också vaggvisan. De sjöngs alltid av kvinnor, det var ju de som "nattade" barnet. Man improviserade både text och melodi, man skapade sin egen version för att få barnet att sova. De mest spridda vaggvisorna är Fiskeskärsmelodin och La folia melodin. De är båda lätta att dikta nya ord till, man kan också lägga till eller dra ifrån nya melodislingor efter behov. Fiskeskärsmelodin är i särklass den vanligaste vaggvisemelodin. Den har sitt namn efter texten "Ro Ro till Fiskeskär" som är den mest använda textvarianten till melodin. Melodin är spridd över hela Norden, de första uppteckningarna är ca 200 år gamla. Evert Taubes *Byssan Lull* är en variant på Fiskeskärsmelodin. La folia-melodin har sina rötter i Portugal och spreds under medeltiden över hela Europa. Den har använts till nationalsång i både Holland och England. Melodin förekommer också i andra visgenrer såsom polsketrallar och arbetsvisor.

Folkvisorna spreds genom muntlig tradition. Varje person skapade sin egen version på text och melodi. Visorna var i stor utsträckning ungdomens musik. Många ungdomar samlade sina visor i skrivböcker. (Lundberg & Ternhag, 1996)

Den gotländska visan

Eftersom Gotland är en ö belägen mitt i Östersjön har kontakten med kontinenten och även fastlandet varit god. Handeln och sjöfarten förde med sig nya föremål och uppfinningar men även impulser till de gotländska spelmännen. Men det var inte bara Gotlands geografiska läge som påverkade den gotländska folkmusiken utan även ståndsamhället. Prästerna som arbetade i de mycket små församlingarna på Gotland hade nära kontakt med bönderna. Den enda staden var Visby och de allra flesta var bönder. Någon adel fanns inte och det fanns helt enkelt inte lika stora klasskillnader som på fastlandet.

När det gäller visan framgår det att den gotländska visan liknar den på fastlandet på de flesta punkter. Kvarn- och sågvisan är dock uteslutande en gotländsk företeelse. Visorna som är en slags nidvisa får inte förväxlas med kvarnsångerna som finns över hela världen, medan kvarn- och sågvisorna endast upphittats på Gotland. (Arwidsson, 1989:34f)

Erik Nyström (2000) har i sin undersökning *Gotländska nidvisor* forskat bl.a. i visornas geografiska spridning. I analysen framgår det att kvarn- och sågvisorna främst kommer ifrån östra Gotland medan västra sidan är fattig på uppteckningen av denna sorts visor. Detta beror på att de som tecknat ner visorna främst kom i från östra delen av ön och har därför koncentrerat sina uppteckningar nära hemmet. Det kan även bero på att vinden var bättre på västra sidan och det byggdes fler väderkvarnar där. Gotland var på den tiden jordbrukarnas ö. Musiken var en flykt ifrån vardagens sysslor. Kvarn- och

sågvisorna diktades av bonden själv. Melodierna är oftast väldigt enkla eftersom texterna troligtvis kom in före melodierna. (Nyström, 2000)

Folkvisorna i Sverige framfördes på olika dialekter som är mer eller mindre utpräglade. När den gotländska visan inte framförs på rikssvenska används den lokala dialekten gutamål. Dialekten tillhörde det nordgermanska språket som talades i Norden fram till slutet av vikingatiden närmare bestämt 1200 efter Kristus. De äldsta källorna i skrift är hämtade från runskrifter omkring 300-talet. I gutalag och gutasaga från ca 1350 finner vi den viktigaste källan för gutamålet. (Gustavson, 1977)

Svensk folklig sång

Innan inspelningar kunde göras var det mycket svårt att analysera det folkliga sångsättet. I de transkriptioner som finns står det inget noterat om hur folkvisan ska sjungas eller sjöngs (Rosenberg, 1993). Få skriftliga källor om sångsättet finns bevarade. Dessa finns dock bl.a. beskrivna i Susanne Rosenbergs analys om äldre folklig sång i Sverige. Under senare delen av 1900-talet har intresset för det folkliga sångsättet intresserat forskare, sångare och pedagoger. (Kollberg 2001) Som utgångspunkt har de främst använt sig av de fältinspelningar Sveriges radio gjorde på 1950-talet. Jag har i min studie studerat främst Susanne Rosenbergs analys om äldre folklig sång i Sverige men även av Maria Misgelds (2004) studie *Folklig sång* där hon analyserar och jämför sångsätten i den svenska, irländska och den amerikanska visan.

Den vokala grundtekniken är likartad oavsett genre. Min egen erfarenhet som sångerska och pedagog är att man jobbar med en aktiv andning för att kunna kontrollera rösten. Eftersom kroppen är en del av instrumentet ser man till att släppa och frigöra kroppen ifrån spänningar, så att tonen blir så fri som möjligt. För att forma klangen och klangfärgen jobbar man med resonans som utgörs av munnen, håligheter och artikulation. När man sjunger sånger ur den klassiska repertoaren arbetar man med att egalisera, dvs. försöker få en så jämn och lika klang i de olika registren och språkljuden som möjligt. I folklig sång utnyttjar man däremot registrens och språkljudens olika klangfärger. ”Att variera sig är en del av sångsättet, att skapa kontrast med hjälp av de olika uttrycksmedel man har”. (Rosenberg, 1993)

Enligt Susanne Rosenbergs studie (1993) om svensk folklig sång är de utmärkande dragen bl.a:

- klangen centreras långt fram i munnen
- man väljer ett tonläge nära tal-rösten
- vibrato används inte
- tonande konsonanter tas fram
- vokalernas olikheter överdrivs
- kvartstoner används (motsvarar ”blå toner” i bluesen)
- utsmyckning ofta genom drillar och melismer (sjunger fler toner på samma stavelse)
- frasering efter andning
- förslag används ofta, speciellt i början och i slut.

Maria Misgeld (2004) skriver att dagens folksångare ofta förstärker de specifika dragen i det folkliga sångsättet, hon tror att det kan bero på att de vill ge den folkliga sången en starkare identitet men även för att belysa att den folkliga sången är en genre. Av studien framgår det att det finns likheter i sångsätten mellan den svenska, den irländska och den amerikanska visan. Det mest påtagliga likheterna är att man använder sig av drillar och glissandon för att smycka ut melodierna. När det gäller klangen placeras den långt fram i munnen vilket ger en något smal och nasal klang.

Py Kollberg (2001) har i sin studie *Talet om sången* studerat dagens folksångare närmare. I studien har hon studerat bl.a. gruppen Rosenbergs sju. Gruppen har fått kritik från dagens visforskare Lundberg & Ternhag m.fl. där de är oroliga att den nya generationens folksångerskor rent tekniskt är för skickliga och att uttrycket därför kan bli lidande.

Syfte och problemformulering

Mitt syfte är att utreda hur den gotländska visans särdrag och funktioner är kopplade till livet på ön.

Mitt fokus i detta arbete är att studera den gotländska folkvisan. Den är geografiskt avgränsad till Gotland och dess folkmusiktradition, och den framförs på den lokala dialekten gutamål. Med hänsyn till att tidigare studier om den gotländska folkmusiken främst lagt vikten vid spelsätt, danser och spelmannsstämmor, vill jag i mitt arbete forska kring sångsättet och visan.

Jag har valt att undersöka vad som är utmärkande för utvecklingen av folkvisor från Gotland genom att studera följande huvudfrågeställning:

- Vad skiljer den gotländska folkvisan från andra svenska folkvisor?

Jag undersöker även följande frågeställningar:

- Hur sjöngs visorna och hur fördes visorna vidare?
- Kan man urskilja visor med skilda funktioner?
- När upphörde man att sjunga folkvisor i det vardagliga livet?

Metod

Som metod i min undersökning har jag valt att genomföra intervjuer. Jag planerar att intervjua fyra personer och uppmana dem att med egna ord berätta om sina upplevelser och erfarenheter av den gotländska visan. Vid intervjuerna kommer jag att utgå ifrån de frågor jag har i min problemformulering. För att dokumentera intervjuerna kommer jag att använda mig av bandspelare.

I den litteratur som finns skriven om den gotländska folkmusiken står det inte mycket kring det vokala och om folkvisan. Jag tror att det beror på att de som skrivit böckerna är och var i första hand spelmän. Man kan läsa om spelsättet, danserna och spelmansstämmor, men tyvärr finns inte mycket kring visan och sången. Av den anledningen lägger jag stor vikt på att söka information kring detta i intervjuerna.

I min inledning berättade jag om skivan *Visor från Gotland* (1984) där en rad gotländska sångare framför lokala visor. En sångare som jag speciellt fastnade för var Patrik Lindby (1871–1960). Han hade trots sin höga ålder en mycket bra sångröst. Patrik stod även för ett flertal av visorna på skivan. Jag bestämde mig för att intervjua hans barnbarn Hans-Olof Lindby (född 1943).

I det material som tidigare getts ut på Gotland kommer uppteckningarna främst ifrån norra och mellersta delen av ön. Eftersom jag själv är från södra Gotland är jag extra intresserad av musiktraditionen där och kommer därför att fokusera intervjuerna till södra Gotland. Jag kommer inte enbart söka efter personer som har varit verksamma inom musiken utan också efter personer som kan berätta om musiken i det vardagliga livet.

Undersökning

Som tidigare nämnts har jag genom intervjuer tagit del av de intervjuades kunskaper och minnen. Jag har även använt mig av mina kunskaper och erfarenheter som sångpedagog för att med ökad förståelse komma de intervjuade närmare.

Tre av intervjuerna gjorde jag sommaren 1997. Det var en närstående som tipsade mig om Annie Cedergren och Axel Mattsson. Dagmar Larsson kände jag själv till eftersom det tidigare gjorts intervjuer med henne. (svenskt visarkiv, 1984)

Annie bodde i närheten av mitt föräldrahem i Grötlingbo. Axel och Dagmar bodde i grannsocknarna Näs respektive Havdhem. De var alla äldst i sin socken. Annie och Dagmar hade under många år varit verksamma i sångkören i Havdhem respektive Grötlingbo. Axel var en mångsysslare och en person med ett stort intresse för kulturen. De uppteckningar som tidigare gjorts på gotländska visor är hämtade från norra och mellersta Gotland. Jag valde dessa personer för att få en inblick i folkmusiken på södra Gotland. Om Patrik Lindby intervjua jag hans barnbarn Hans-Olof Lindby som bodde kvar på gården där Patrik föddes. Vid intervjutillfället tipsade Hans-Olof mig om en inspelad intervju med Patrik Lindby som gjordes i samband med att skivan *Visor från*

Gotland spelades in. Jag har använt mig av denna intervju i min undersökning. (Bjersby, 1979)

Det jag saknar med mina intervjuer är vismaterialet. Stämbanden tar emot så de, kommer inte upp på tonen längre. Från intervjuerna fick jag ramsor, lekar, en skämtvisa och en vaggvisa. De personer jag intervjuat kan ha påverkats av att jag studerade vid Musikhögskolan. Att jag studerade där lät väldigt fint för dem. De var oroliga att visorna de sjöng var fel. De förstod inte vad jag var ute efter, att jag ville höra just deras version av visan. De tog inte heller sina visor på allvar. De frågade mig: ”Varför ska du höra den här gamla visan?”

Jag fick alltså inte det vismaterial jag hade hoppats få, därför är det svårt att göra en analys om sångsättet. Som ett komplement till mina intervjuer kommer jag använda skivan *Visor från Gotland* (Arnberg, 1984) för att kunna analysera sångsättet närmare.

De intervjuade

Här ger jag en kort beskrivning av de intervjuade.

Dagmar Larsson (1904–1997) växte upp i Havdhem socken på södra Gotland. Dagmar har under årens lopp samlat ett 90-tal visor och ramsor som dokumenterats i vaxdukshäften. Hennes vissamling kommer i första hand från pigan Selma Lagergren (1866–1946) också kallad ”Lill-Selma”. Visor fick hon även från sin far lantbrukaren Adolf Björkendahl som sjöng i den då erkända lokala sånggruppen Dalströmska kvartetten.

Annie Cedergren (1908–1999) växte upp i Grötlingbo socken på södra Gotland. Annie arbetade hemma på gården i hela sitt liv, förutom arbetet på gården var hon en väl anlitad kokerska i socknen. En närstående berättade att Annie brukade sjunga för barnen medan hon stod och lagade mat. Visorna hade hon lärt sig av sin farfar som kom från Lau socken på södra Gotland.

Axel Mattsson (1907–2003) i Näs socken. Axel var en verklig mångsysslare han försörjde sig på att vara skomakare, men allra helst ville han måla tavlor. Han var mycket intresserad av kulturen på Gotland, och var verksam under flera år på Gotlandstidningar där han skrev krönikor. Axel växte upp i ett hem där musiken hade stor betydelse, själv spelade han dragspel och orgel och som ung, även fiol.

Hans-Olof Lindby (född.1943) är barnbarn till Patrik Lindby (1871–1960) som var en skicklig sångare med stor visrepertoar. Han föddes i Ardre socken men flyttade sedan till grannsocknen Gammelgarn där han tillsammans med sin hustru drev ett jordbruk på gården Ängmans. Han var ingen typisk lantbrukare berättade Hans-Olof. Han var mer av en konstnärstyp. ”Di kalld mi för näktergalen, för dä ja sjöng u drillde för jämnan” berättar Patrik i en intervju med Ragnar Bjersby sommaren 1951. I samband med intervjun nämnde Patrik ”Henriks visbok”. (Bjersby, 1979) Boken visade sig höra hemma i granngården i Ardre där Patrik växte upp. När Patrik sedan fick den i sin hand kunde han sjunga hela 46 visor ur boken.

Resultat och analys

I detta avsnitt kommer jag att redogöra för de resultat jag fått genom mina intervjuer. Eftersom mina intervjuer följer strukturen i problemformuleringen, har jag resultat och analys i samma kapitel. Mina frågor till de intervjuade var helt kopplade till syftet med uppsatsen. För att få ytterligare information om Patrik Lindby har jag som jag tidigare nämnt hämtat material från en intervju gjord av Ragnar Bjersby där han träffar Patrik.

Gutamålet ger den gotländska visan en säregen prägel säger de intervjuade. Dagmar Larsson och Annie Cedergren berättar att alla visor som sjöngs var på gutamål. Gutamålet är ett helt annat språk berättar Dagmar. I gutamålet används ord som inte finns i rikssvenskan. Melodierna ändras inte genom gutamålet men fraseringarna och starterna på orden och meningarna blir annorlunda i jämförelse med svenskan tror Dagmar. Annie säger att gutamålet är ”flat” och syftar på att det är skiljer mycket sig från rikssvenskan. Språket får en mer vardaglig prägel, tror Annie. Man sjöng visorna i hemmet eller för de närmaste vännerna. ”Di gamnä di talt ju bare gutamål”. Annies farfar kom från Lau socken talade en mer utpräglad dialekt s.k. laumålet. Hennes mor som jobbat i Visby under många år hade väldigt svårt att förstå honom. I hemmet var det bara farfar som lärde ut visorna berättar Annie.

Kvarnvisorna är utmärkande för den gotländska visan berättar Axel Mattsson. I kvarnvisorna gör man narr av grannens kvarnbygge, det är ett slags skämtvisor eller nidvisor som det också kallas. Grannarna ville överträffa varandra när det gäller att bygga kvarnar. Axel berättar att varje kvarn var fullklottrad av visor och dikter. Axel tror att dessa kvarnvisor kom till när man satt och väntade på att säcken med mjöl skulle bli full, ofta fick bonden eller drängen tillbringa hela nätter vid kvarnen, det var ju ofta då som vinden var god.

Eftersom de intervjuade var så gamla hade deras sångröster försvunnit, de hade svårt att komma upp på tonerna sa de. När jag frågade om sångrösten framgår det att man inte använde sig av något särskilt sångsätt när man sjöng visorna. ”Vi sjöng som vanligt, inte på något speciellt sätt”, menar Annie.

Genom mina intervjuer framgår det tydligt att visorna spreds genom muntlig tradition. De spreds från generation till generation, man lärde sig av de gamla berättar Annie. ”Det var det roligaste vi barn visste när farfar sjöng för oss. Vi hade på den tiden en stor öppen järnspis i vardagsrummet. Vi satt i farfars knä då han berättade sagor och sjöng folkvisor för oss barn”. Annie lärde sig alla visor i sin barndom, det man lär som liten finns alltid kvar i minnet. Visorna sjöngs i hemmet, förr var det inte som nu berättar Annie, man var mycket mer isolerad, man träffade inte så många andra människor än sina familjemedlemmar. Visorna förekom också vid större högtider som jul. Vi barn brukade sitta för oss själva och lära varandra nya visor berättar Annie.

När Dagmar Larsson var liten lärde hon sig många sånglekar och ramsor av Selma Lagergren (1866-1941) också kallad "Lill-Selma". Selma hade i sin tur lärt sig av sin far Tomas Niklas Lagergren (1834-1927) som var spelman. I skolåldern lärde man sig visor och sånglekar av sina klasskamrater berättar Dagmar.

Jag lärde mig visor efter hand, en här och en där, vi sjöng olika slags visor. Folkvisor sjöngs ej i kyrkan eller i skolan "det var inte fint nog tyckte läraren Vi sjöng dem vid sidan om, i smyg!" .(Larsson 1997)

Patrik Lindby berättar att i barndomen var han inte ensam om att sjunga folkvisor, i granngården fanns det flera barn som var sångkunniga. De sjöng mycket tillsammans och lärde sig sånger av varandra.

U va vi sjöng förr, när vi var äute u akteä lövhäck. jag minns när vi vart i stan på bollspel, da akteä vi lövhäck u sjöng fran Austarport (österport) ti västraböi (västerby) i Ardre. Men till släut (slut) had´vi int´annä än psalmar ti sjungä. (Bjersby 1979)

Annie berättar att folkvisan sjöngs mindre sällan i hemmet när radion kom. Innan radion och tv:s tid hade man mer tid för varandra, det fanns inte lika mycket att göra på kvällarna. När radion och sedan tv:n kom tog det över sången och gemenskapen med de äldre. När den äldre generationen sen gick bort fanns det ju ingen som lärde barnen nya visor, då glömdes den bort mer och mer. "Det var när radion och tv:n kom och när de gamle gick bort, far och mor föräldrar, dom som kom ihåg allt sånt där, när di kom bort då blev det tyst." Dagmar berättar att när man började skolan fick man lära sig sjunga andra modernare visor samt psalmer, i och med detta upphörde folkvisan i det vardagliga livet. Axel berättar om väckelserörelsen med baptisterna i spetsen, de tyckte att folkmusiken var skamligt, i och med väckelserörelsen försvann folkmusiken. "Di slog sönder instrumenten, gav dem till hönsen, det var hemskt" (Mattsson 1997). Axel berättar att Folkvisorna sjöng och spelades endast i hemmet eller vid större högtider. "När vi barn började jobba som bonddrängar upphörde vi att sjunga och spela med familjen på söndagarna. Det hände någon enstaka gång att vi spelade på fest".

Genom mina intervjuer framgår det att visorna sjöngs i hemmet, arbetet, i leken och till fest. "Di sjöngs aldrig annars än i hemmä, förr var det inte som nu när man kan åka var stans. Man var mest hemma, då fick man gå där och sjung för si självar!" berättar Annie. När Patrik Lindby var sjutton år arbetade han som bonddräng på en gård i socknen. Arla Håkansson som var barn i huset minns att hon brukade sitta i Patriks knä medan han sjöng vaggvisor för henne. Patrik berättar även att han sjöng vid arbetet. "Jag minns när vi hålt pa u byggde pa missionshäuse ner´pa kattvik, da öppne fräuar fönstrar runt i kring u sto u lyssnede" (Bjersby 1979).

När Dagmar var liten lärde hon sig många sånglekar och ramsor av Selma Lagergren (1866–1941) också kallad "Lillselma" I min intervju med Dagmar Larsson framgår det att ramsor och lekar användes flitigt som barn, på skolgården och i hemmet. Här följer två exempel:

Bro bro brea

Stolpar u naglar trettio kavlar

Kavel ut kavel in, kavel kejsarens dotter från Roma

Här kommer ingen fram förrän han sagt sitt käraste namn

Vad heter han!

Vi gick i en stor ring, sorkar u töisar. Två stod med händerna i varandra. När vi kom till: vad heter han, drog vi ner händerna. Personen var nu tvungen att säga sitt kärastes namn. 'Sorkar di breid si ör, u töisar di hitt nog på någe.' (Pojkarna drog sig ur medan flickorna fick hitta på något) (Larsson, 1997)

*Tipplä, tipplä tine, alle hönsen mine
gå i bondens lade, körde store stare
låta stubben stå
Vippen vappen källar trappen
vem ska först till dörren gå!*

När vi läste ramsan gick vi i en ring, en stod och pekade på alla i ringen, när vi kom till sista ordet blev det en som fick gå till dörren. Vi andra som var kvar i rummet hittade på t.ex. ett föremål som den som stod utanför skulle gissa vad det var, vi gjorde rörelser, sa ledtrådar. (Larsson-97)

Dagmar trodde att många lekar förr i tiden hade den funktionen att flickor och pojkar fick leka med varandra. Det var spännande att ta på varandra, det var inte så lätt som i dag då flickor och pojkar har en mycket friare relation till varandra.

Tolkning och slutsatser

Utifrån mina tolkningar kommer jag att dra slutsatser om den gotländska visan skiljer sig från resten av Sveriges folkvisor.

Gutamålet skiljer sig från övriga dialekter i Sverige, det framgår i min studie. Jag kan också se att gutamålet har sin lokala prägel, den talades olika beroende på i vilken socken man var bostatt i. Det framgår att gutamålet var mer utpräglat på landsbygden än i Visby. Min tolkning är att man levde mer isolerat på landsbygden, kontakten med andra var inte lika stor som i Visby. I min studie framgår det även att de socknar som låg nära järnvägarna påverkades av de resande och dialekten var inte lika utpräglad. Jag tror att de visor som sjöngs av folket på landsbygden sjöngs främst på gutamål. Gutamålet talades över hela Gotland, men var i Visby inte lika bred och ord på rikssvenska blandades in.

Kvarnvisorna är en vistyp som är typiskt för Gotland berättar en av de intervjuade. Det framgår också i det material jag läst om den gotländska visan. Dagmar Larsson och Annie Cedergren nämnde däremot inget om kvarnvisorna. Detta kan tolkas på två sätt. Kvarnvisorna sjöngs främst av männen eftersom det var de som arbetade ute vid kvarnarna. Det kan också tolkas att det helt enkelt inte fanns så många kvarnar just i området där Dagmar och Annie bor.

Som jag nämnde i undersökningen så har jag svårt att svara på frågan om det folkliga sångsättet när det gäller klang, frasering eftersom de intervjuade inte var så pigga på att sjunga. Men jag fick ett svar på frågan och det var att visorna sjöngs som vanligt, inte på något speciellt sätt. Behovet av musik har alltid funnits, fler sjöng oavsett musikalitet eller skolning. I slutet av 1920-talet kom radion vilket gjorde att folkvisorna sjöngs mer sällan i hemmet.

Genom mina intervjuer framgår det tydligt att visorna spreds genom muntlig tradition. De spreds från generation till generation, man lärde sig av de äldre. Eftersom visorna främst fördes vidare av den äldre generationen upphörde den att sjungas när de gamla gick bort. Men min tolkning är att främst radion och tv gjorde att folkvisan dog ut. Familjerna hade inte lika mycket tid för varandra som tidigare. Väckelserörelsen hade också sin påverkan att folkvisorna dog ut. Enligt Axel Mattsson var det främst baptisterna som utrotade folkvisorna. Eftersom jag är uppvuxen i närheten av Axel vet jag att baptisterna var störst just där. Jag tror att även andra församlingar var lika delaktiga i kampen mot folkvisorna.

I min studie kan man urskilja visor med olika funktioner. Vaggvisorna har sin naturliga funktion, att natta barnet. Från intervjuerna framgår det att det var de gamla i huset som sjöng visorna. Detta tror jag beror på att de gamla i huset hade mer tid för barnen. Medan föräldrarna var ute på gården och arbetade var de gamlas uppgift att laga maten och passa barnen. Jag tolkar att vaggvisorna även inte enbart sjöngs för att natta barnet utan sjöngs även tillsammans med familjen eller i leken.

Sånglekar och ramsor hade två funktioner dels i leken men också att pojkar och flickor fick komma varandra närmare som Dagmar Larsson beskriver det. Visorna sjöngs även vid arbetet och i hemmet tillsammans med familjen. Enligt min undersökning kunde alla slags visor förekomma såsom ramsor, vaggvisor, och skämtvisor. Kvarnvisorna fungerar främst som skämtvisor men även som tidsfördriv medan bonden satt i kvarnen och väntade på att mjölsäcken skulle bli full. Visan sjöngs inte enbart utan hade även en ytterligare funktion att dikta visan.

Från mina intervjuer har jag dragit en rad slutsatser:

- Gutamålet skiljer den gotländska visan från övriga folkvisor i Sverige det framgår tydligt i min undersökning. Även kvarnvisan skiljer den gotländska visan åt, men detta är inte lika tydligt.
- Man använde inget speciellt sångsätt när man sjöng folkvisorna.
- Visorna lärde man sig främst av den äldre generationen i hemmet men även av vänner på skolgården eller i granngårdarna.
- Visorna upphörde i det vardagliga livet när radion och tv kom, det fanns mindre tid för varandra. Folkrörelsen bidrog även till att folkmusiken försvann.
- Visorna sjöngs vid arbetet, i leken, som vaggvisa men främst i hemmet som tidsfördriv eller nöje.

Diskussion

Jag tror att historia och kultur betyder mycket för öborna, men den gotländska folkvisan är det få som känner igen. Som jag skrev i inledningen upptäckte jag visan relativt sent i livet, senare än den amerikanska och irländska folkmusiken. Det var först i samband med min uppsats som jag började studera visan närmare. Säger man ordet folkvisa tänker många på *Uti vår hage* (trad) eller *Summan Kummar* som förövrigt inte är en folkvisa utan är skriven av Allan Nilsson (1933). Det är inte bara i min generation som folkvisan är obekant, även för mina föräldrar som är födda på 40-talet är folkvisan relativt okänd.

Metoden jag valde för mitt arbete var intervjumetoden. Att göra intervjuer var för mig självklart eftersom jag ville utforska vismaterialet speciellt från trakten där jag är uppvuxen. Det har inte heller gjorts uppteckningar där så jag var väldigt nyfiken på vad som fanns. Eftersom det tidigare gjorts intervjuer med Dagmar Larsson tog jag för givet att jag skulle få visor med mig hem från intervjun med Dagmar. Så blev tyvärr inte fallet eftersom Dagmar inte var så pigg på att sjunga. Från Axel Mattsson hade jag inte räknat med att få vismaterial. Honom valde jag främst för jag ville få historien kring visan. Den enda som sjöng var Annie Cedergren, men det var svårt att urskilja några melodier. Jag ville dels genom samtal med de intervjuade och dels genom det vismaterial jag fick med mig, få kunskaper om den gotländska visans särart. I mina resultat har jag främst utgått från de svar jag fick vid samtalen eftersom vismaterialet var knappt.

Jag har trots det ringa vismaterialet kunnat svara på alla frågor i min problemformulering, men jag hade som sagt hoppats på att även kunna analysera visorna närmare. Eftersom det inte kändes rättvist att analysera sångsättet så frågade jag Annie Cedergren om hur visorna sjöngs. Hon svarade att de sjöngs som vanligt, inte på något speciellt sätt. Jag tror också att de flesta folkvisorna sjöngs på ett naturligt enkelt sätt, nära talet. Denna beskrivning av sångsättet stämmer inte överens med Susanne Rosenbergs beskrivning om det folkliga sångsättet. Efter att jag började intressera mig för folksången har jag lyssnat på dagens folksångerskor. De flesta är utbildade vid olika musikhögskolor i landet. Det jag slås av är att de för det första är skickliga sångare, men även att de låter relativt lika varandra i klang och uttryck. Efter att ha läst Py Kollbergs uppsats *Talet om sången* (2001) så håller jag med om att det finns en fara i att dagens folksångerskor låter lite för lika och att det finns en risk att man tappar sitt personliga uttryck. Det är svårt för oss i dag att sjunga precis som de gjorde, eftersom vi har så många andra influenser som de inte hade. Jag anser att som sångerska bör man hålla sig inom ramen för en stil men att sedan gör visan till sin egen.

Som jag skrev i min undersökning har jag valt att komplettera svaret om sångsättet med hjälp av skivan *Visor från Gotland* (1984). Sveriges radio gjorde från år 1948 fältinspelningar av folkliga visor. Materialet blev en unik samling som nu finns i Sveriges Radios bandarkiv. På skivan framför elva sångare från olika delar av Gotland sina visor.

Efter bara en genomlysning hör jag en tydlig skillnad mellan sångarna. Alla utom en sjunger som Annie beskrev det, på ett vanligt sätt. Den sångare som sticker ut är Patrik Lindby. När jag sedan analyserar Patriks sångsätt närmare upptäcker jag att mycket

stämmer in på Susanne Rosenbergs analys om det folkliga sångsättet. Det mest påtagliga är att klangen centreras långt fram i munnen och att konsonanter samt vokaler tas fram. Eftersom ett flertal av visorna sjungs på gutamål, där diftonger används flitigt tar man fram vokalerna ytterligare i jämförelse med den svenskspråkiga visan. Patrik använder sig även av drillar, utsmyckningar och kvartstoner. Han fraserar efter andning, inte efter en mening som man brukar. Han använder sig av olikheterna i rösten, genom att ta fram sin skarv, brottet mellan bröstklang och falsettröst. Han sätter an meningarna genom att ta tonen underifrån.

I min studie har jag kommit fram till att gutamålet skiljer den gotländska visan från resten av Sverige. I studien framgår det att visan nästan uteslutande sjöngs på gutamål. Jag tror att folkvisan hade stor betydelse för gutamålet. När man inte längre sjöng visor i det vardagliga livet dog även gutamålet ut. Eftersom jag växte upp tillsammans med mina morföräldrar som talade på gutamål var jag bekant med språket. Genom visorna har jag utvecklat mina kunskaper om dialekten, jag kan tala betydligt bättre än t.ex. min äldre syster. Det är viktigt att vi bevarar folkvisan, inte bara för visans historia utan också för gutamålet.

Det finns dock eldsjälar som arbetar med att bevara den gotländska visan. Efter jag började mitt arbete har *Gotlands toner* (Fredin, 1933) getts ut i nya upplagor. Och nu till våren kommer även det gotländska skivbolaget *Tjelvar Records* att ge ut *Visor från Gotland* (1984) som tidigare bara funnits i få upplagor i LP format. Förutom att skivan trycks upp i cd format kommer det även att finnas utgivet material med på skivan.

Från tidigare forskning om den gotländska visan framgår det att visan liknar den fastländska på de flesta punkter. Kvarn- och sågvisor är dock en gotländsk företeelse. Den enda som berättade om kvarn- och sågvisan var Axel Mattsson. De övriga nämnde inget om vistypen. Jag tolkar detta på två sätt; att visorna framfördes främst av männen eftersom det var de som jobbade vid kvarnen, en annan tolkning kan vara att det inte fanns så många vattenkvarnar just i det området där Dagmar Larsson och Annie Cedergren bor.

På skivan *Visor från Gotland (1984)* finns det fyra kvarnvisor presenterade. Tre av visorna framförs av män och en visa framförs av en kvinna. Eftersom de som framför visorna på skivan främst är från norra och mellersta Gotland är det svårt att dra slutsatsen om att det inte fanns lika många kvarnar på södra Gotland. Bland de tre sångarna, var två från östra kusten och en längst upp på norra Gotland. Erik Nyström har i sin undersökning *gotländska nidvisor (2000)* forskat just kring kvarn och såg visornas geografiska spridning. Resultatet visar att visorna framför allt förekommer i vid Gotlands östra kust. Efter dessa kunskaper om kvarn- och sågvisorna står jag fast vid min tolkning dvs. att visan sjöngs främst av männen och att det på södra Gotland inte fanns lika många kvarn- och sågverk som på östra sidan av ön.

De gotländska spelmännen fick impulser inte bara från fastlandet men också ifrån kontinenten. Detta påverkade dock inte folkvisan. Jag kom i min undersökning fram till att visan främst lärdes ut i hemmet, detta stämmer då in på tidigare forskning.

Jag kan nu i efterhand tycka det vore lättare att skriva uppsatsen om jag hade avgränsat mitt forskningsområde. Jag hade då kunnat dyka djupare ner i en fråga, analysen hade varit lättare att göra. Jag var helt enkelt lite för ivrig och ville för mycket. Om jag fick

göra om uppsatsen i dag skulle jag välja ut några typiska svenska folkvisor och jämföra dem med den gotländska visan.

Eftersom jag har bott från ön i snart femton år vet jag inte vad visans roll på Gotland är i dag. Det är något jag skulle vilja ta reda på. Likaså om gutamålet, gör vi något för att bevara det i skolorna?

Resultatet för min studie visar att visan sjöngs i vardagen, framförallt i hemmet men också i arbetet. Men var visan viktig i alla hem, eller var den viktig för dem där det fanns en musiktradition? Jag tror att folkvisorna betydde mycket för många människor, men sjöngs mer eller mindre beroende på musik intresse och traditioner i hemmet. Tar man min släkt som exempel har jag inte hört en enda visa sjungas av mina far eller morföräldrar.

Det finns mängder av litteratur om Gotlands historia och kultur. Men forskningsmaterial om den gotländska folkvisan har varit svår att hitta. Jag har i min uppsats haft fokus på visan, därför tror jag uppsatsen kan komma till användning. Uppsatsen har även gett mig kunskaper om visan som jag har stor nytta av i mitt yrke som sångerska och lärare.

Axel Mattsson sa ”ibland alla toner och all musik är den mänskliga rösten det vackraste”. Att sången betytt mycket för människan framgår i mina intervjuer. ”Sången mitt hjärta, min hjärna min, mitt bröst” är ett citat av Dagmar Larsson som hon sa vid flera tillfällen under min intervju.

Referenslitteratur

Tryckta källor

Bjersby, Ragnar & Pettersson, Svante 1979: *Gutavisor och andra visor*, Slite: Wessmans musikförlag.

Fredin, August, 1933: *Gotlandstoner*, Stockholm: Norstedt & söner.

Gustavson, Herbert, 1977: *Gutamålet – inledning till studium*, Visby: Barry press förlag.

Herlin Karnell, Maria, Kyhlberg, Kerstin m.fl. 1989: *Gimaint u Bänskt*, Folkmusikens historia på Gotland, Visby: Läns museet Gotlands fornsal.

Kollberg, Py, 2001: *Talet om sången*, folksångens utövare i förhandling med föreställningar kring en musikgenre, Umeå universitet.

Lundberg, Dan & Ternhag, Gunnar, 1996: *Folkmusik i Sverige: Smedjebacken*, Gidlunds förlag.

Misgeld, Maria, 2004: *Folklig sång*, Stockholm: Kungliga musikhögskolan.

Nyström, Erik, 2000: *Från vattenkraft till nidvisor*, en studie av gotländska kvarn- och såg visor, Uppsala universitet.

Rosenberg, Susanne, 1993: *Med blå toner och krus*, ett kompendium om äldre folklig sång i Sverige, Stockholm.

Otryckta källor

Cedergren, Annie, intervju av Charlotte Berg: 1997, Grötlingbo socken på Gotland.

Larsson, Dagmar, intervju av Charlotte Berg: 1997, Havdhem socken på Gotland.

Mattsson, Axel, intervju av Charlotte Berg: 1997, Näs socken på Gotland.

Lindby, Hans-Olof, intervju av Charlotte Berg: 1997 Gammelgarn socken på Gotland.

Fonogram

Arnberg, Matts, 1984: *Visor från Gotland*, Fältinspelningar ur radioarkivet, SR Records SRLP 1408.

Larsson, Dagmar, intervju 1984-05-31, Svenskt visarkiv SVA BA 3628-30.

Bilaga

Intervju med Dagmar Larsson

Dagmar föddes 1904 i Havdhem socken på södra Gotland. Dagmars mor Julia Pettersson var barnmorska i socknen. Hennes far lantbrukaren Adolf Björkdahl sjöng bas i Dalströmska kvartetten, som på den tiden var en känd sångkvartett på södra Gotland. En stor del av sin visrepertoar har hon lärt av sin far.

När Dagmar var liten lärde hon sig även många sånglekar och ramsor av Selma Lagergren (1866–1941) också kallad ”Lill-Selma”. Selma hade i sin tur lärt sig av sin far Tomas Niklas Lagergren (1834–1927) som var spelman. Selma var bosatt i Näs socken men bodde tidvis i Dagmars föräldrahem, där hon hjälpte till med husets sysslor. Dagmar var bara tre år när hon framträdde första gången på en söndagskolefest. I skolåldern lärde man sig visor och sånglekar av kompisarna. ”Jag lärde mig visor efter hand, en här och en där, vi sjöng olika slags visor”. Folkvisor sjöngs ej i kyrkan eller i skolan ”det var inte fint nog tyckte läraren Vi sjöng dem vid sidan om, i smyg!”

Dagmar började spela orgel vid tidig ålder. ”Jag fick min första orgel när jag var sex år”, berättar hon. I ungdomen började hon att sjunga i Havdhems kyrkokör, hon har liksom Annie Cedergren många roliga minnen att tänka tillbaka på. Efter att ha utbildat sig i Stockholm till barnmorska flyttade Dagmar hem till Gotland där hon träffade sin blivande make Evald Larsson. Tillsammans drev de ett lantbruk vid gården Sigtors i Havdhem, de fick barnen Anna och Klas.

Dagmar tycker mycket om att lyssna på musik. Mest gillar hon att lyssna till körer. ”Det finns så många fina körer runt omkring i Sverige”. Dagens musik är hon inte speciellt road av, hon tycker att sången ofta överröstas av alla starka instrument. ”Nu sjungs det bara dessa idiotiska visor som vi har nu förtiden! Di har trummar u di har sine saker, det är inte roligt alls!”

”Körer däremot sjunger fina bitar, det är riktiga sånger!”

Dagmar har samlat de mesta av sin visrepertoar i vaxdukshäften, närmare 80 sånglekar har hon tecknat ned ur minnet.

Eftersom Dagmar Larsson börjar tappa minnet hade hon tyvärr svårt att komma på visor att sjunga för mig. Vid intervjun hade jag Fredins *Gotlandstoner* (1909-1933) med mig och lät henne titta i den. När hon bläddrade i boken kom hon på fler och fler visor som hon började sjunga! Vid Visarkivet i Stockholm finns det en intervju med Dagmar (1984) där hon sjunger många av de visor som hon sjöng för mig. Jag har lyssnat på inspelningen för att kunna ge en så rättvis bild av visorna som möjligt.

I september 1997 avled Dagmar vid en ålder av 94 år.

Intervju med Annie Cedergren

Annie Cedergren (1908) har bott vid gården Sixarve i Grötlingbo socken i hela sitt liv. När hon var liten bodde förutom hennes föräldrar och syskon, hennes farföräldrar på gården. Sången och musiken har betytt mycket för Annie, den har funnits där sedan hon var riktigt liten. ”Det var det roligaste vi barn visste när farfar sjöng för oss. Vi hade på den tiden en stor öppen järnspis i vardagsrummet. Vi satt i farfars knä då han berättade sagor och sjöng folkvisor för oss barn.”

Alla visor hon lärde sig i hemmet var på gutamål. Farfar kom från Lau socken där man talar en mer utpräglad dialekt s.k. laumålet. Annies mamma som hade jobbat i Visby under många år hade väldigt svårt att förstå honom. I hemmet var det bara farfar som lärde oss barn att sjunga folkvisor, berättar Annie. ”Farmor som var mycket religiös tyckte inte alls om att farfar lärde oss barn dessa visor. ’Sitt it u lär ban sånt, de är inte bra!’, sa hon till farfar gång på gång! För farmor skulle vi enbart sjunga psalmer, inget annat dög. Förr var det inte som nu att man träffas och umgås med andra, det var mycket svårare att ta sig någonstans, det fanns ju ingen bil som nu för tiden. Den mesta av tiden tillbringade man i hemmet, man fick roa sig så gott det gick.” Jularna var det enda tillfälle då Annie minns att man sjöng folkvisor med andra. ”Vi barn brukade sitta för oss själva och sjunga och leka.”

Annie berättar att man slutade att sjunga folkvisorna i hemmet när radion kom. När man började i skolan fick man lära sig att sjunga andra modernare visor samt psalmer, i och med detta upphörde folkvisan i det vardagliga livet.

När Annie var 16 år började hon sjunga i Grötlingbo sångkör. Den leddes av Emil Dahlström som var en mycket duktig sångare och spelman. I kören sjöng vi alla slags visor. Annie minns en väldigt vacker visa som hette *Limu Limu lima*. Dagmar sjöng solo och resten av kören nynnade i bakgrunden. Varje sommar träffades alla körer på Gotland ”kyrkokörens vänner”. Annie minns speciellt en sommar på Fårö där de fick tvätta sig i träsket och sova på högloftet. Det var inte speciellt lyxigt, men att åka på körhelg var den roligaste händelsen på året.

Förutom jordbruket jobbade Annie som skaffare och sömmerska runt omkring i Grötlingbo. Det hände då ofta att hon satt och sjöng för sig själv eller för barnen i husen hon kom till. Det kunde vara alla slags visor såsom vaggvisor eller skämtvisor. Efter föräldrarnas död bodde Annie kvar på gården tillsammans med sina bröder. De livnärde sig på ett litet jordbruk. På gården fanns det tre kor, några grisar och höns, en häst som sedan byttes ut med en traktor. När Annie lockade på sina djur lät det så här:

Kuu-ddu, kuddu, kuddu, kuddu, kuddu, kuddu!
Nassa, nassa, nassa, nassa, griisnassa!
Kum ticka, ticka, ticka, ticka!

Fram till 1998 levde Annie själv kvar i huset i Grötlingbo, efter att hennes två bröder har gått bort. ”Det finns inte många att tala med i min egen ålder, u de är tråkigt”. I bland händer det att Dagmar Larsson ringer och frågar om någon visa som vi sjöng tillsammans i kören.

Annie är medveten om att hon för vistraditionen vidare men tyvärr har hon svårt att sjunga. ”Jag kommer inte upp på tonerna längre, stämbanden ´tar emot` säger hon”. Hon berättar gärna för mig, att få tänka tillbaka på tiden förr är en ljuspunkt i vardagen för henne.

Annie avled i sitt hem i Grötlingbo sommaren 1999.

Intervju med Axel Mattsson

Axel föddes år 1907 vid gården Sigsarve i Näs socken. Han växte upp i ett hem där musiken hade stor betydelse. Alla i familjen sjöng och spelade berättar Axel. Varje söndag spelade hela familjen tillsammans. Mest blev det psalmer men det förekom även att vi spelade gamla folkmelodier. Axel började spela orgel när han var sex år. ”En dag när jag kom hem från skolan var jag väldigt uppriven. Fröken hade försökt att lära mig multiplikationstabellen men den kunde jag inte alls. Jag satte mig då vid orgeln vi hade hemma och började spela!”

Sjöng gjorde Axel endast innan han började skolan. ”Det var min lärare som tog av mig, jag sjöng för högt sa hon. Pojkar di tyckte det var skamligt att sjunga, det gick an att spele instrument!” Axel lärde sig också att spela fiol, ”de var någe knik de” (det lät inte alls bra) sa han och skrattade. Hans morfar Tomas Lagergren däremot var en mycket skicklig fiolspelare. Han fick år 1908 ta emot 3:e pris vid en spelmanstävling för solospel på fiol. Axel berättar att han ofta spelade på fester, i bland när det var bröllop satt han på hästryggen samtidigt som han spelade.

Väckelserörelsen slog igenom under senare delen av 1800-talet. Den förde en hård kamp mot nöjen som dans, musik, tobak och sprit. Folkmusiken dog ut, de tyckte folkmusiken var skamlig. ”Di slog sönder instrumenten, gav dem till hönsen”. Axel berättade att han vid ett tillfälle på en julfest på skolan spelade bjällerklang på dragspel, till och med det tyckte föräldrarna och lärarna var syndigt. I skolan och på söndagsskolan sjöng man sällan roliga och glada melodier. En söndagsskolevers som Axel speciellt minns är:

*Gamla farmor skrynkelig är u grå
böjd och lutad när hon syr och stå
livets börda trycker henne nu
förut var hon ung och frisk som du
hon längtar till en kyrkogård i man skulle vara glad,
inte för din skull, tisslar växer på hennes gröna mull*

Folkvisorna sjöng och spelades endast i hemmet eller vid större högtider. ”När vi barn började jobba som bonddrängar upphörde vi att sjunga och spela med familjen på söndagarna. Det hände någon enstaka gång att vi spelade på fest.”

Att teckna och måla har alltid varit ett stort intresse för Axel. När han var sex år besöktes gården av rallare, de var grovjobbare som grävde kanal mellan Grötlingbo och Näs. På kvällarna kom de alltid till gården för att köpa mjölk. Axel brukade då rita av männen, och alla i huset förstod att han hade en stor talang för detta. Så fort han var

ledig brukade han gå ut i naturen och teckna, en av hans specialiteter var att teckna strandbodnar.

Att jobba som jordbrukare har aldrig varit ett arbete för Axel, han försörjde sig i stället som skomakare. När han sedan gick i pension från skomakeriet kunde han ägna sig åt sitt måleri på heltid. Hans målningar är populära på Gotland, i nästan varje hem, åtminstone på södra Gotland, hittar man en målning av Axel. Förutom måleriet har han skrivit artiklar åt Gotlandstidningar, han har också gett ut boken *Minnena från förr* i tiden som han skrev när han var 75 år.

Nu för tiden tecknar och målar Axel inte alls eftersom hans syn har försämrats. Axel lever i dag ensam i sitt hus vid Skåls i Näs. "När man är så här gammal som jag är känns döden inte alls främmande, det är något högtidligt över döden. Tänk vilken fin musik det måste vara i himmelen, den måste överträffa allt annat!"

"I bland all musik, alla toner är den mänskliga rösten den finaste Gud har gett människor sången och musiken, det har betytt oändligt mycket..."

Axel avled i sitt hem i Näs september 2003.

Intervju med Hans-Olof Lindby

Patrik Lindby (1871-1960) som jag studerat från skivan *Visor från Gotland* var jag väldigt nyfiken på, eftersom jag fastnat speciellt för hans sångsätt och hans repertoar. Det finns tyvärr lite empiri samlad om honom. Det enda jag fann var en intervju av Ragnar Bjersby i *Gutavisor* (1984). I intervjun stod det var Patrik var född och var han sedan bodde. Jag kunde då spåra upp hans barnbarn Hans-Olof Lindby som jag sedan gjorde en intervju med där han berättade minnena från sin farfar.

Patrik växte upp vid gården Kopungs i Ardre socken på östra Gotland. "När jag var fyra år dansade jag på min fars begravning", berättade Patrik för barnbarnet Hans-Åke. Han förstod inte allvaret med sin fars död, men man förstår att sången och musiken alltid funnits i Patriks liv. I barndomen var han inte ensam om att sjunga folkvisor, i granngården fanns det flera barn som var sångkunniga. De sjöng mycket tillsammans och lärde sig sånger av varandra. "U va vi sjöng förr, när vi var äute u akteä lövhäck. jag minns när vi vart i stan på bollspel, da akteä vi lövhäck u sjöng fran Austarport (österport) ti västraböi (västerby) i Ardre. Men till släut (slut) had´vi int´annä än psalmar ti sjungä." (Arnberg, 1984)

1895 flyttade Patrik till grannsocknen Gammelgarn där han gifte sig med Emelie Elisabeth Theresia Albrektsson. Tillsammans drev de gården Amungs. Vid sidan av jordbruket arbetade Patrik som snickare han tillverkade stolar, räfsor och laggkärl (kärl där man saltar kött och fisk i) som han sålde i socknen. Han var nog inte rätt man för jordbruket berättar Hans-Åke, han var mer en konstnärstyp.

"Jag minns när vi hålt pa u byggde pa missionshäuse ner´pa kattvik, da öppne fråuar fönstrar runt i kring u sto u lyssnede. Di kallde mi för näktagalan, för dä ja sjöng u drillde förjämnan!" (1984)

Det var inte bara vid arbetet som Patrik sjöng, på begravningarna ville de alltid att han skulle sjunga psalmen. ”U mange läik har jag sjunge äut. Di skudd alltid ha mi ti u sjunge psalmen.” (1984)

När Patrik var sjutton år arbetade han som bonddräng på en gård i socknen. Arla Håkansson som var barn i huset minns att hon brukade sitta i Patriks knä medan han sjöng vaggvisor för henne. Det var Arla som tipsade Ragnar Bjersby om Patriks sångkunnighet. Ragnar började så småningom teckna ned en rad visor efter Patrik. talade Patrik gång på gång om *Henriks visbok*. Ragnar blev då intresserad av denna visbok, och lyckades så småningom finna den i en av granngårdarna i Gammelgarn. Visboken innehöll texter till hela 76 visor, och när Patrik fick den i sin hand kunde han inte mindre än 46 av dessa visor. Eftersom det var i början på femtiotalet fanns det ännu inte ström i huset. Ragnar kunde därför inte spela in Patrik på kassett som man gör i dag, utan Patrik fick sjunga sången gång på gång berättar Hans-Åke. ”När kvällen kom var gubben så trött så han visste inte vad han hette.”

Patrik tyckte det var mycket roligt när männen från stan kom på besök. Sommaren 1956, samma år som det kom ström till huset, gjorde Sveriges Radio med Mats Arnberg i spetsen en inspelning med Patrik där han sjöng och berättade om visorna. Trots sin ålder hör man att Patrik är otrolig skicklig sångare. Vid inspelningstillfället var Patrik 80 år gammal och hade inga tänder i munnen, inte ens löständer. Han tyckte det var tråkigt att han inte kunde sjunga som förr i tiden. ”Um dä vart för tie år sen, Da had´ja ännu rösten i behåll!” (1984)

När Patrik var 87 år gammal drabbades han av en blodpropp och besökte för första gången i sitt liv en läkare. Efter den dagen blev han allt tröttare, han låg mest hemma i soffan och läste tidningar, han hade sex veckotidningar som han köpte varje vecka berättar Hans-Åke. Patrik avled i hemmet vid en ålder av 89 år.

Patrik fick inte mindre än åtta barn, men tyvärr var det ingen av dem som ärvde hans musikalitet. ”Men hans talanger lever vidare i mina barn”, berättar Hans-Olof. ”Tösen min har ärvt hans musikalitet och sorken har ärvt hans snickeri.”